

Dominika PAZDER

Wydział Architektury, Politechnika Poznańska

REWITALIZACJA ŚRÓDMIEJSKICH PRZESTRZENI KULTUROWYCH WSPÓŁCZESNEGO MIASTA. WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie. W pracy skupiono uwagę na zagadnieniach rewitalizacji przestrzeni publicznych stref śródmiejskich dużych miast Polski. Jako główny temat badań przyjęto przestrzenie kulturowe, wyróżniające się wartościami kulturowymi i historycznymi w tkance śródmiejskiej. Podkreślono znaczenie przestrzeni kulturowych i ich wpływ na odbiór i ocenę atrakcyjności całego śródmieścia, a nawet miasta. Jako podstawę dla procesów rewitalizacji śródmieść przyjęto stworzenie systemu powiązań przestrzeni kulturowych i ich aktywizację. Badania oparto na metodzie analizy warstwowej: funkcjonalno-przestrzennej, fizjonomiczno-kompozycyjnej i percepcyjnej, uzupełnionej o zapis graficzny waloryzacji (na podstawie metody m. in. K. Lyncha, M. Trieba, K. Wejcherta), stanowiący syntezę badań i wytyczne do podjęcia działań rewitalizacyjnych.

THE REVITALIZATION PROCESS OF CULTURAL SPACE IN THE CONTEMPORARY CITY. CHOSEN ASPECTS

Summary. In the paper the attention was focused on the chosen aspects of revitalization process in the public space of Polish big cities. The main research thesis deals with cultural space of the downtown areas. The cultural space, rich in historical values, has a great impact on the social reception and assessment of the whole city attractiveness. The creation of the system of cultural space is considered, by the author, to be the basis of the downtown's revitalization process. The presented research was based on the multi-level analysis and the graphic way of its notation (according to K.Lynch, M.Trieb, K. Wejchert). This notation is thought to be the synthesis of the research and the guideline helps to start the revitalization process.

Ochrona jest zabezpieczeniem aspektów przeszłości przed zagrożeniem.

Dziedzictwo jest decyzją, by czerpać z przeszłości lub przekazać przyszłości.

Celem ochrony zabytków jest odkrycie i zachowanie wszystkiego, co da się zachować.

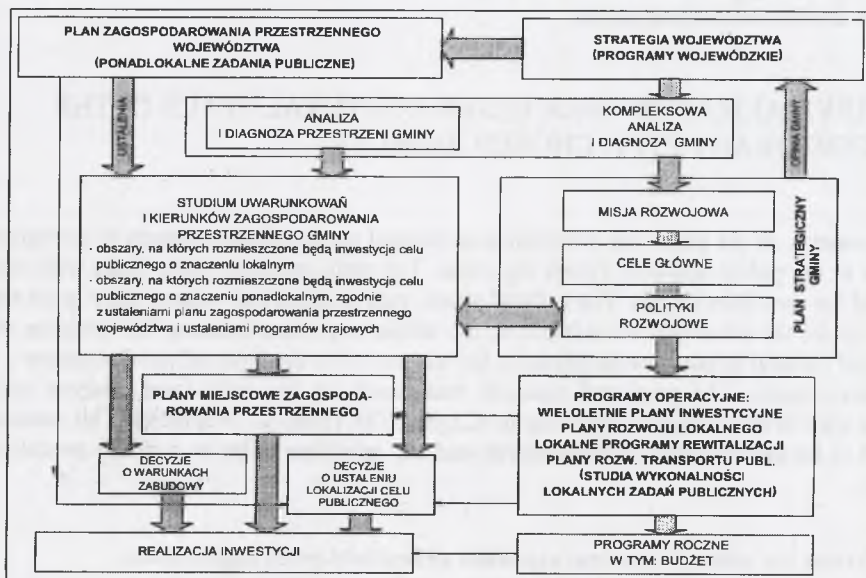
Dziedzictwo jest strategią zarządzania miejscem.

G. J. Ashworth¹

¹ Ashworth G. J.: Paradygmaty i paradoksy planowania przeszłości, [w:] Europa Środkowa. Nowy wymiar dziedzictwa, red.nauk. J.Purchla, Kraków 2002, s. 109-122.

Współczesne przemiany cywilizacyjne, zachodzące nie tylko w Polsce i Europie, ale również na całym świecie, wyrażające się m.in. zjawiskami: globalizacji, konsumeryzmu oraz unifikacji postaw i ocen społecznych, zmuszają architektów i urbanistów do nowego spojrzenia na przestrzeń miasta. Przestrzeń miejska obecnie postrzegana jest głównie w aspekcie potencjalnych możliwości inwestycyjnych oraz jako miernik jakości życia społecznego. Wartości kulturowe spełniają wciąż bardzo istotną rolę w ocenie atrakcyjności i jakości tej przestrzeni, chociaż „miasto współczesne – to miasto grup etnicznych i społecznych, konsumpcji, nieciągłości i fragmentacji, mobilności, miejsca i niemiejsca...”,² to jednak śródmieście nadal stanowi jego najważniejszą część.

Architekt, kształtując lub przekształcając przestrzeń miejską, tworzy jednocześnie ramy życia i kultury społecznej. Działania te nabierają szczególnego znaczenia w aspekcie procesów rewitalizacji przestrzeni kulturowych w tkance śródmiejskiej. Przestrzenie kulturowe stanowią szczególny rodzaj przestrzeni publicznych: rynków, placów, ulic i parków, wyróżniających się wartościami historycznymi, estetycznymi, symbolicznymi i kulturalnymi, które od zawsze były podstawowym twórczym obszarem śródmiejskich i przestrzenią wzmocnionych interakcji, kontaktów i więzi społecznych.

Rys.1. Zaawansowany system planistyczny na poziomie gminy, przy uwzględnieniu wiążących wymagań Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [w:] A.Noworól, Planowanie operacyjne a wspieranie rozwoju przez fundusze strukturalne UE, Urbanista 12/2004, s.11

Fig. 1. Advanced planning system [w:] A.Noworól, Planowanie operacyjne a wspieranie rozwoju przez fundusze strukturalne UE, Urbanista 12/2004, s.11

² Hołub A.: Współczesna przestrzeń publiczna – poszukiwanie przesłanek projektowych [w:] Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego, red. Kochanowski M., Biblioteka Urbanisty 5, Warszawa 2005, s. 9.

Rewitalizacja to proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych prowadzących do harmonijnego rozwoju i poprawy jakości życia społeczności miejskiej³. Działania rewitalizacyjne powinny być przeprowadzane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju – rozumianego jako rozwój społeczno-ekonomiczny zachowujący cechy trwałości, nie działający destrukcyjnie na środowisko, w którym zachodzi.⁴

Rewitalizacja obejmuje różne poziomy systemu planistycznego: wojewódzkiego i gminnego na poziomie strategicznym i operacyjnym (rys. 1). W programach operacyjnych lokalnych rewitalizacji istotne jest wyważenie interesów społecznych przez tworzenie podstaw partnerstwa publiczno-prywatnego. Zasady rewitalizacji na szczeblu państwowym określa Narodowy Plan Rozwoju Kraju, opracowany na lata 2004–2006. Jest to dokument programowy, stanowiący podstawę planowania poszczególnych dziedzin interwencji strukturalnych i zintegrowanych wieloletnich programów operacyjnych. Zawiera propozycje celów, działań oraz wielkości interwencji Funduszy Strukturalnych, ukierunkowanych na zmniejszanie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym pomiędzy krajem akcesyjnym a Unią Europejską.

Jednym z siedmiu Programów Operacyjnych, służących realizacji Narodowego Planu Rozwoju Kraju, jest Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego. Wyróżnia on trzy Priorytety: 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów, 2. Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach oraz 3. Rozwój lokalny⁵. Podejmowane w niniejszym opracowaniu zagadnienia rewitalizacji śródmiejskich przestrzeni kulturowych wiążą się w różnych aspektach z zakresem działań każdego z wymienionych wyżej Priorytetów.

Na lata 2007–2013 Unia zapowiedziała nowy okres finansowania. Ustalenia, dotyczące kierunków rozwoju Polski i jej regionów, zostaną zawarte w trzech strategicznych dokumentach planistycznych: Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego, Narodowym Planie Rozwoju oraz koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.⁶

Podjęcie rewitalizacji śródmiejskich przestrzeni kulturowych ma oznaczać reakcję na osłabienie poziomu atrakcyjności i konkurencyjności śródmieść. Jest to związane z dekapitalizacją struktury przestrzennej i obniżeniem standardów technicznych oraz bytowych. Zatem, rewitalizacja przestrzeni śródmiejskich to przede wszystkim „zmiany strukturalne, które polegają na wzmocnieniu aktywności i atrakcyjności tych przestrzeni wskutek skoordynowanej strategii sektorów publicznego i prywatnego”⁷ oraz aktywizacja gospodarcza i nadanie nowej jakości przestrzeniom kulturowym.

³ [por.] Ustawa o rewitalizacji obszarów miejskich-wprowadzenie do dyskusji na temat założeń nowego projektu, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Urbanista 8/2003, s. 48.

⁴ Kienzler I.: Leksykon Unii Europejskiej, Warszawa 2003, s. 261.

⁵ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Stan wdrażania ZPORR (na dzień 31 grudnia 2005), Warszawa, luty 2006.

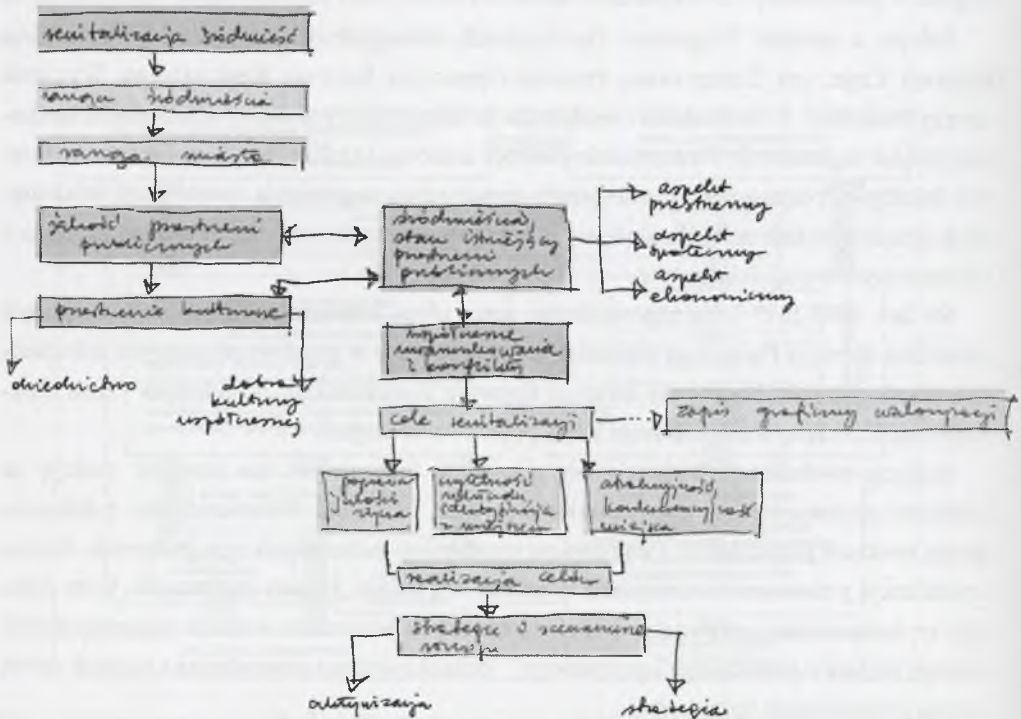
⁶ Projekt Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007–2013, Urbanista 7/2005, s. 21.

⁷ Zuziak Z. K.: Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej, Kraków 1998, s. 13, 14.

Przestrzenie kulturowe to nie tylko obszary charakteryzujące się występowaniem historycznych obiektów-będących świadectwem minionych epok, ale również dobra kultury współczesnej. Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadziła nowe zagadnienie: ochrony dóbr kultury współczesnej. Tak więc w niniejszym opracowaniu przez pojęcie przestrzeni kulturowych rozumiane są: przestrzenie dziedzictwa kulturowego z zabytkami oraz dobrami kultury współczesnej, występujące w obrębie stref śródmiejskich miast dużych.⁸

Przestrzenie kulturowe, zgodnie ze stwierdzeniem J. M. Chmielewskiego⁹, z którym w pełni identyfikuje się autor opracowania, powstają tam, gdzie zachodzą interakcje społeczne istotne dla kształtowania obyczajów i zachowań życia zbiorowego. Są to miejsca koncentracji wartości kulturotwórczych, które przyciągają użytkowników, stając się najczęściej odwiedzanymi rejonami. Dokonuje się tu zakupów, załatwia liczne sprawy, korzysta z różnego rodzaju usług, rozrywek i rekreacji. Są to równocześnie przestrzenie cieszące się największym zainteresowaniem turystycznym, pełniąc rolę wizytówek miasta.

Rys. 2. Schemat zależności i współistnienia przestrzeni publicznych i kulturowych (oprac. autor)

Fig. 2. Scheme of correlation and coexistence of public and cultural spaces (prep. author)

⁸ Buczek G.: Dobra kultury współczesnej i ich ochrona w lokalnej polityce przestrzennej i prawie miejscowym, cz. I, Urbanista nr 11(35) 2005, s. 25.

⁹ Chmielewski J. M.: Rola miejskich przestrzeni publicznych, Urbanista 4/2004, s. 12-15.

Związek przestrzeni publicznych i kulturowych jest niewątpliwie bardzo wyraźny (rys. 2). Zależności te widoczne są już na poziomie odczuwania jakości przestrzeni, oceniania ich atrakcyjności funkcjonalno-przestrzennej, społecznej i estetycznej, co można określić w następujący sposób: im bogatsza oferta i wyższa jakość przestrzeni kulturowych (rozumianych jako dziedzictwo i wartości kultury współczesnej), tym atrakcyjniejsza dla odbiorców przestrzeń publiczna całego śródmieścia. Ponadto, również w aspekcie procesów rewitalizacji przestrzenie kulturowe są powiązane z przestrzeniami publicznymi. Rewitalizacja ma bowiem zapewnić podwyższenie standardów życia, atrakcyjności estetyczno-funkcjonalnej, a tym samym i konkurencyjności przestrzeni śródmiejskiej. W realizacji tych zamierzeń narzędziami niezbędnymi do zastosowania w obrębie przestrzeni o wartościach kulturowych: historycznych lub współczesnych, są: aktywizacja lub ochrona aktywna. Poddanie tym działaniom przestrzeni kulturowych może stanowić pierwszy etap rewitalizacji systemu przestrzeni publicznych, którego następstwem będzie odnowa całego obszaru śródmiejskiego.

Przeźren kulturalna, na co zwraca uwagę wielu autorów, integralnie związana jest z gospodarowaniem. W wyniku rozwoju społeczno-gospodarczego wartości kultury materialnej ulegają niekiedy dewaloryzacji i niezbędne jest wtedy wprowadzenie działań mających na celu aktywną ochronę, której podstawowym narzędziem jest planowanie przestrzenne¹⁰.

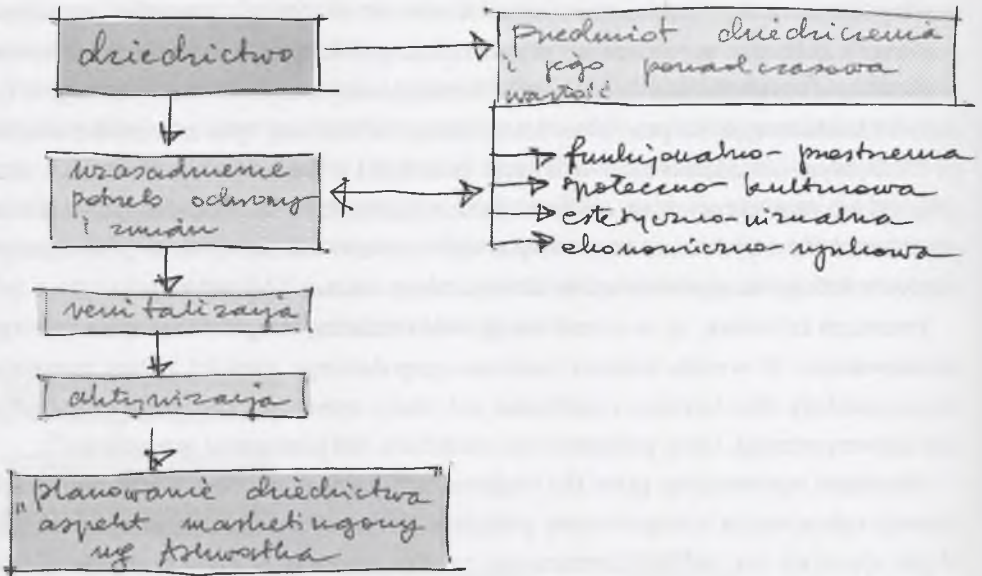
Określenie wprowadzone przez G.J. Ashwortha:¹¹ *heritage planning* – planowanie dziedzictwa, opiera się na zintegrowanym podejściu do zarządzania miastami historycznymi. W tym ujęciu nie ma istotnych sprzeczności między procesem ochrony a rozwojem, natomiast planowanie dziedzictwa oznacza zrozumienie i umiejętność zarządzania zmianami. *Heritage planning* to konieczność znalezienia kompromisu pomiędzy ochroną, prawami ekonomii a zwykłym życiem. Nie ma bowiem skutecznej ochrony bez skutecznych strategii, dotyczących zarządzania miastem. Aktywna ochrona to także jeden z celów marketingu urbanistycznego. Poniższy schemat (rys. 3) ilustruje w syntetyczny sposób zasady planowania dziedzictwa, a więc odnowę tkanki wartościowej w aspekcie przystosowania jej do nowoczesnych warunków oraz potrzeb i preferencji współczesnego człowieka. Przedmiot dziedziczenia wyróżnia się wartościami ponadczasowymi, jednak najważniejsze dla zapewnienia odpowiedniej jakości i atrakcyjności przestrzeni będzie wprowadzenie zmian poprzez ochronę aktywną lub aktywizację, dzięki którym przekształcona przestrzeń zachowa i podkreśli istniejące wartości, dostosowując się jednocześnie do rosnących potrzeb współczesnego odbiorcy.

Marketing urbanistyczny jest narzędziem służącym planistom w procesach aktywizowania przestrzeni miejskiej. Zaprezentowane powyżej zagadnienia ogólne z zakresu rewitalizacji przestrzeni kulturowych śródmieścia stanowią podstawę badań podjętych w dysertacji doktorskiej. Ich pierwszym założeniem jest rozpoznanie i analiza stanu istniejącego śródmiejskich

¹⁰ Kołodziejcki J.: Wprowadzenie [w:] *Przeźren kulturalna w planowaniu przestrzennym*, red. T. Parteka, Warszawa 1989, s. 5-13.

¹¹ Ashworth G. J.: *Planowanie dziedzictwa [w:] Miasto historyczne. Potencjał dziedzictwa*, Kraków 1997, s. 25-30.

przestrzeni kulturowych wybranych miast Polski i Europy. Badania analityczne służą za bazę do oceny wartości zasobów przestrzeni kulturowych w obrębie śródmiejskich przestrzeni publicznych i sformułowania wytycznych do ich dalszych przekształceń.

Rys. 3. Schemat „Planowania dziedzictwa” wg. G.J.Ashwortha (oprac. autor)

Fig. 3. Scheme of „Legacy planning” by G.J.Ashworth’a (prep. author)

Badania przeprowadzono, opierając się na analizie warstwowej, rozpatrywanej w trzech aspektach: warstwa funkcjonalno-przestrzenna, warstwa fizjonomiczno-kompozycyjna oraz warstwa percepcyjna (treści materialne, duchowe, intelektualne, emocjonalne). Jako uzupełnienie wyżej wymienionych analiz zastosowano narzędzia marketingowe, takie jak: SWOT, AIDA (rys. 4), DESIRE służące ocenie zasobów i możliwości rozwoju danej przestrzeni.¹²

¹² Cichy-Pazder E.: Zrównoważona przestrzeń śródmiejska [w:] Przestrzeń publiczna współczesnego miasta, t.1, Kraków 2005, s. 112-113.

Rys. 4. Narzędzie oceny marketingowej AIDA – schemat graficzny (oprac. autor)

Fig. 4. AIDA – scheme (prep. author)

W pracy podjęto również próbę stworzenia graficznego zapisu waloryzacji, jako podstawy do syntetycznego określenia zasobów badanych przestrzeni kulturowych i wstępnego oszacowania stopnia dopuszczalnych w procesie rewitalizacji przekształceń. Powstały kod graficzny sformułowany został na podstawie dokonań m. in. K. Lyncha, M. Trieba, K. Wejcherta, W. Żórawskiego.

W poszukiwaniu metod zapisu graficznego waloryzacji śródmiejskich przestrzeni kulturowych został przeprowadzony przez autora opracowania eksperyment z udziałem studentów. Polegał on na badaniach tego samego typu przestrzeni: publicznych w obrębie śródmieść różnych miast i w różnych aspektach. Badania obejmowały skalę: całego miasta, śródmieścia i wybranego dowolnie obszaru, będącego przedmiotem szczegółowego projektu (skala 1:1000, 1:500). Analizy dotyczyły oceny stanu istniejącego danego obszaru śródmiejskiego w kontekście otuliny zewnętrznej, czyli powiązań z centrum miasta i innymi znaczącymi elementami kompozycji miejskiej oraz uwarunkowań wewnętrznych, rozumianych jako zasoby badanego terenu. Studenci, korzystając z metod wyżej wymienionych autorów, wybierali różne konwencje graficzne, ich zdaniem, najlepiej opisujące badane zagadnienie. Celem tego eksperymentu było znalezienie odpowiedzi na pytanie, które narzędzie jest najczytelniejsze dla przedstawienia określonej problematyki. Dzięki temu powstał pewien klucz, opisujący użycie danej metody w odniesieniu do danego zagadnienia. Jest to dopiero początek badań, które będą kontynuowane w nowym semestrze z nową grupą studentów. Wtedy też zostaną sformułowane ostateczne wnioski dotyczące doboru odpowiednich metod zapisu graficznego śródmiejskich przestrzeni publicznych do skali urbanistycznej i tematu badań, a także ich przydat-

ności w praktyce projektowej. Tego typu badania wiążą się tematycznie z narzędziem planowania urbanistycznego, jakim są warsztaty „Charette”¹³ szeroko stosowane w Stanach Zjednoczonych i Krajach Europejskich, opierających się na wnikliwych badaniach i ocenie zasobów miejsca przeznaczonego do rewitalizacji.

Literatura

1. Ashworth G. J.: Paradygmaty i paradoksy planowania przeszłości [w:] Europa Środkowa. Nowy wymiar dziedzictwa. Red. nauk. Purchla J., Kraków 2002.
2. Ashworth G. J.: Planowanie dziedzictwa [w:] Miasto historyczne. Potencjał dziedzictwa. Kraków 1997.
3. Buczek G.: Dobra kultury współczesnej i ich ochrona w lokalnej polityce przestrzennej i prawie miejscowym, cz.1, Urbanista nr 11(35) 2005.
4. Cichy-Pazder E.: Zrównoważona przestrzeń śródmiejska [w:] Przestrzeń publiczna współczesnego miasta, t.1, Kraków 2005.
5. Chmielewski J. M.: Rola miejskich przestrzeni publicznych. Urbanista 4/2004.
6. Hołub A.: Współczesna przestrzeń publiczna – poszukiwanie przesłanek projektowych [w:] Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego. Red. Kochanowski M., Biblioteka Urbanisty 5, Warszawa 2005.
7. Kienzler I.: Leksykon Unii Europejskiej, Warszawa 2003.
8. Kołodziejcki J.: Wprowadzenie [w:] Przestrzeń kulturowa w planowaniu przestrzennym. Red. Parteka T., Warszawa 1989.
9. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Stan wdrażania ZPORR (na dzień 31 grudnia 2005), Warszawa luty 2006.
10. Mycielski M. M.: Warsztat planistyczny charette a Nowy Urbanizm. Urbanista 3/2005.
11. Projekt Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013. Urbanista 7/2005.
12. Ustawa o rewitalizacji obszarów miejskich-wprowadzenie do dyskusji na temat założeń nowego projektu. Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Urbanista 8/2003.
13. Ustawa z dnia 27 marca 2003, o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, art. 69
14. Zuziak Z. K.: Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej. Kraków 1998.

¹³ Mycielski M. M.: Warsztat planistyczny charette a Nowy Urbanizm, Urbanista 3/2005, s. 37-39.